Клименко Анастасія Леонідівна,
кандидат юридичних наук, викладач кафедри трудового та господарського права, Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна, м. Харків
e-mail: a.klymenko21@gmail.com
ORCID 0000-0001-9587-5827

doi: 10.21564/2414–990x.143.148839
УДК 336.5

ЗУБОЖІННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ І ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

У статті проаналізовано підходи до визначення поняття «бідність», розглянуто різні дефініції. З'ясовано причини збідніння і зубожіння населення України. Запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: бідність; зубожіння; споживчий кошик; прожитковий мінімум.

Клименко А. Л., кандидат юридических наук, преподаватель кафедры трудового и хозяйственного права, Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина, г. Харьков.
e-mail : a.klymenko21@gmail.com ; ORCID 0000-0001-9587-5827

Обнищание населения Украины: причины, последствия и пути его преодоления

В статье проанализированы подходы к определению понятия «бедность», рассмотрены различные дефиниции. Выяснены причины обеднения и обнищания населения Украины. Предложено пути их преодоления.

Ключевые слова: бедность; обнищание; потребительская корзина; прожиточный минимум.

Постановка проблеми. В Україні, як і в будь-якій іншій державі, що позиціонує себе як правова, соціальна, демократична і в якій виконуються обов'язки щодо захисту прав і задоволення інтересів людини, забезпечення гідного рівня життя і доступу до засобів правового захисту тих, чиї права були порушені, певні верстви і групи осіб «мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, встановлених законом» (ст. 46 Конституції України) [16]. Виходячи зі сказаного, вважаємо за доцільне зазначити, що безробіття з незалежних від громадян обставин, зменшення рівня заробітної плати – це частіш за все наслідки кризи в економіці або виникнення певних проблем,

© Клименко А. Л., 2018

пов'язаних із невдалим і непродуманим плануванням, недалекоглядністю можновладців, які розробляють програми розвитку і розбудови держави. Не є винятком і сьогодення. Як наголошують фахівці, політики і громадські діячі, нині потребують негайного вирішення питання стрімкого збідніння населення, надання (а перед цим віднайдення способів і джерел) фінансової підтримки найбільш вразливим верствам, оскільки зниження доходів громадян призводить не тільки до подальшого зубожіння, а й до відтоку громадян молодого і середнього віку, які змушені шукати кращого життя в інших країнах і працювати на їх благо і процвітання, підвищення рівня злочинності тощо. З огляду на це уряду насамперед слід враховувати потреби громадян, зокрема, в отриманні достойної заробітної платні, що гарантовано ст. 43 Конституції України, споживчі тощо. Як наголошують О. Д. Гордей (O. D. Hordei) і Б. Д. Пацай (B. D. Patsai), «вказаний концепт зараз має бути покладений в основу державної політики України, оскільки, намагаючись наблизитися і досягти рівня розвинених країн, передусім варто вживати всіх заходів для забезпечення виконання обов'язків із дотримання прав людини відповідно до Керівних принципів Організації Об'єднаних Націй» [1], підвищення рівня й якості життя населення, тобто якості продуктів харчування, медичних послуг, умов проживання, правової захищеності.

З огляду на сказане варто додати, що, обравши євроінтеграційний курс, і влада, і громадяни мають бути готовими не лише до європейського рівня доходів, а й до європейських цін на товари і послуги, зміни усвідомлення населенням того, ким вони є, на яку якість життя заслуговують.

Зважаючи на те, що з отриманням безвізу, появою можливості вільно пересуватися, співставляти рівень і якість життя у своїй та інших країнах, саме збідніння стає більш очевидним, що підтверджує нагальність й необхідності з'ясування причин і віднайдення шляхів подолання цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передусім вкажемо, що вивчення наукових джерел дозволяє констатувати: нині проблемам зубожіння населення й віднайденню шляхів і можливостей подолання збідніння, незважаючи на те, що вона потребує нагального вирішення (це всі розуміють, про це всі говорять), не приділяється належної уваги. Хоча окремих її аспектів торкалися у своїх роботах, присвячених соціальному захисту малозабезпечених, такі науковці, як І. Ф. Грибіденко (I. F. Hrybidenko), В. В. Дерега (V. V. Dereha), М. О. Багмет (M. O. Bahmet), А. Ф. Приходько (A. F. Prykhodko), С. В. Венедіктов (S. V. Venediktov), С. Я. Вавженчук (S. Ya. Vavzhenchuk), С. В. Вишновецька (S. V. Vyshnovetska), В. Ю. Годлевська (V. Yu. Hodlevska), І. В. Зуб (I. V. Zub), М. І. Іншин (M. I. Inshyn), В. Л. Костюк (V. L. Kostiuk), О. Л. Кучма (O. L. Kuchma), С. С. Лукаш (S. S. Lukash), Л. П. Лутицька (L. P. Lutytska), А. Р. Мацюк (A. R. Matsiuk), О. В. Мартинюк (O. V. Martyniuk), О. Є. Мачульська (O. Ye. Machulska), П. Д. Пилипенко (P. D. Pylypenko), С. В. Попов (S. V. Popov), С. М. Прилипко (S. M. Prylypko), О. І. Процевський (O. I. Protsevskyi), О. М. Обушенко (O. M. Obushenko), В. І. Щербина (V. I. Shcherbyna), Л. М. Сіньова (L. M. Sinova), І. М. Сирота (I. M. Syrota),

С. М. Синчук (S. M. Synchuk), О. В. Тищенко (O. V. Tyshchenko), Г. І. Чанишева (H. I. Chanysheva), В. І. Щербина (V. I. Shcherbyna), Н. М. Хуторян (N. M. Khutorian), О. М. Ярошенко (O. M. Yaroshenko) та ін. Буде доречним підкреслити, що наукові й доктринальні позиції цих та інших вчених є концептуально важливими.

Мета статті полягає в тому, щоб на підставі узагальнення думок науковців поглибити знання про поняття «зубожіння», виявити основні причини цього в Україні й окреслити можливі шляхи подолання цього явища.

Виклад основного матеріалу. Передусім вкажемо, що свого часу питання нерівності і класової диференціації ставало предметом вивчення багато вчених-економістів, філософів, істориків, серед яких Адам Сміт (Adam Smith) [2], Герберт А. Саймон (Herbert A. Simon) [3], Адольф Кетле (A. Quetelet) [4], К. Маркс (K. Marx) [5], Ф. Енгельс (F. Engels) [5], М. Вебер (M. Weber) [6] та ін. Так, К. Маркс, Ф. Енгельс [5, с. 293] досліджували найбільш загальні основи існування соціальної стратифікації, економічної нерівності, бідності у XIX ст., які розглядалися через ставлення людини до власності й суспільного розподілу праці. Крім того, К. Марксом розроблена теорія, що згодом отримала назву «зубожіння пролетаріату», її суть полягає в наступному: тенденція до погіршення становища робітника є необхідним наслідком закону капіталістичного нагромадження, оскільки з розвитком техніки дедалі менша частина капіталу перетворюється на заробітну плату і дедалі більша на засоби виробництва, змінний капітал утворює щораз меншу частину всього суспільного капіталу, а оскільки попит на робочі руки створюється лише змінним капіталом, то, відповідно, і попит на робочу силу, відносно всього суспільного капіталу, має падати. Таким чином, закони капіталістичного виробництва призводять до утворення надлишкового населення, що затягує робітника щодалі глибше у злидні [5, с. 626–662]. У свою чергу М. Вебер причину бідності вбачав у відсутності засобів виробництва у тих, хто своєю працею сприяє накопиченню багатства у власників засобів виробництва [6, с. 5]. У цілому, як пише В. Ю. Годлевська (V. Yu. Hodlevska), у дослідженнях причин і місця бідності в суспільстві виокремлюють два періоди: 1) «з XVIII до першої половини XX століття; 2) XX ст. [7]. Звісно, з часів К. Маркса і М. Вебера багато що змінилося, проте, як доводить життя, проблема бідності і зубожіння є актуальною й нині. Невипадково, щоправда, з різних позицій і під відмінними кутами, переслідуючи неоднакові цілі, її вивчають представники різних галузей: історики, філософи, економісти, правники тощо. Справедливості ради вкажемо, що частіш за все вона потрапляє до поля зору економістів, а правники торкаються її, досліджуючи, наприклад, проблеми злочинності, механізми соціального страхування інвалідів, жінок, людей похилого віку тощо. Підтвердженням сказаного є висновок українських науковців, а саме О. П. Кириленка (O. P Kyrylenko), В. В. Письменного (V. V. Pysmennyi), В. В. Палія (V. V. Palii), Ю. І. Саєнко (Yu. I. Saienko), В. А. Скуратівського (V. A. Skurativskyi), В. В. Яценко (V. V. Yatsenko) та ін., які наголошували

на тому, що збідніння і зубожіння – це багатоаспектні явища. З огляду на це спробуємо з'ясувати, що треба розуміти під поняттями «бідність», «зубожіння».

Передусім вважаємо за доцільне навести позицію Г. С. Кваснікової. Так, вчена переконана, що «основним спонукальним мотивом людини до праці є задоволення споживчих потреб. Рівень заробітної плати в різній мірі задовольняє людські потреби, під впливом чого формуються типи поведінки людей, їх моральний та суспільно-громадський рівень». Продовжуючи міркування про вплив доходу на можливу поведінку людей, Г. С. Кваснікова пише, що людина «працює для одержання доходу, через який вона може (або навпаки, не може) себе реалізувати, проявити як особистість, бути корисною собі, оточуючим, суспільству або просто існувати залежно від розміру цього доходу... Проте можна точно зазначити той факт, що від бідної людини не варто сподіватися високопродуктивної праці». Із сказаного можна зробити висновок, що, отримуючи гідну або достатню для задоволення потреб оплату за працю, особа намагатиметься добре виконувати обов'язки, не буде пригніченою, а зубожіла людина (особливо за своїми моральними переконаннями) не може бути корисною ні собі, ні оточуючим, ні суспільству. Крім того, із висловленої думки науковця випливає, що зубожіння – це становище людини, яка отримує дохід, що не дозволяє їй себе реалізувати, проявити як особистість, бути корисною собі, оточуючим, суспільству або просто існувати [8].

Вказані обставини, на переконання науковців, впливають не лише на життя і стан особи, а й «на соціальну стабільність суспільства, і тому держава бере на себе певну відповідальність за їх настання й створює систему соціального захисту, здійснює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення нормальних соціальних умов у країні та об'єднаних у рамках соціальної політики держави, яка покликана задовольнити всі потреби людини» [8].

Проте, як зауважує Т. Кір'ян, держава не виконує своїх зобов'язань. Результати очевидні: «Нині ж маємо соціально-економічні проблеми незрілої ринкової економіки: безробіття, низький життєвий рівень, неналежна увага до працівника з трудовим досвідом, кваліфікацією, професійними знаннями та навичками, а головне – недостатній рівень соціального захисту найманих працівників. Як наслідок, в Україні відбувається деформація трудових цінностей, масове погіршення якості трудового потенціалу, що відображається у даних статистики та наукових досліджень професійно-якісних характеристик сучасного працівника, оцінок його трудових орієнтацій і мотивації та здатності до продуктивної праці» [9].

До сказаного додамо, що, вивчаючи поняття бідності, ми помітили, що воно є дискусійним за самою своєю природою, оскільки, маніпулюючи визначенням і її обчисленням, можна істотно змінювати масштаби її фінансування і поширення, зменшувати розміри соціальної диференціації населення. Більш того, соціальна політика будь-якої держави відчутно і суттєво видозмінює зміст поняття «бідність». Так, О. Д. Гордей і Б. Д. Пацай наголошували: «Бідність можна вважати важливим показником рівня життя населення. Кожного разу,

коли матеріальне становище не дозволяє задовольняти коло потреб, що забезпечують фізичне існування, збереження працездатності на рівні прийнятих у суспільстві мінімальних стандартів, виникає поняття „бідність"» [1]. Отже, спираючись на наведене, можемо казати, що бідність – це таке матеріальне становище, яке не дозволяє задовольняти коло потреб, що забезпечують фізичне існування, збереження працездатності на рівні прийнятих у суспільстві мінімальних стандартів, а нижня межа – це зубожіння.

У словниках **бідність** трактується так: соціальне положення, що характеризується відсутністю необхідних матеріальних засобів для того, щоб провадити «нормальне» (відповідно до норм прийнятих суспільством) життя, наприклад, неможливість прогодувати свою родину, дати освіту дітям чи забезпечити сім'ю якісним медичним обслуговуванням [10]. Крім того, що зубожіння походить від зубожіти, яке в Академічному тлумачному словнику трактується як «стати вбогим; збідніти», тобто не мати можливості задовольнити наймінімальніші (у харчуванні і найнеобхідніших речах) потреби. Отже, зубожіння – це вищий ступінь бідності [10]. Таким чином, зубожіння слід розуміти як крайню нижню точку бідності більшості населення, яке не спроможне задовільнити мінімально необхідні суспільні потреби за рахунок власних фінансових ресурсів.

Існує й інше тлумачення: **бідність** – це неможливість підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі фізіологічних, соціальних і культурно зумовлених нормативів [11]. Спираючись на наведене, можемо вказати, що зубожілою буде вважатися людина, яка не в змозі задовольнити навіть фізіологічні потреби, не згадуючи при цьому соціальних і культурних.

Додамо, що наведені визначення багато в чому співпадають, а відмінність між ними, по суті, полягає в тому, що у першому випадку бідними є ті, хто живе нижче за певний фактичний середній стандарт суспільства, а у другому – тільки ті, хто живе нижче за визначений суспільством мінімальний рівень. Таким чином, людина вважається бідною, якщо її доходи або споживання нижчі за певний рівень, або прийнятий, або встановлений суспільством. Можемо сміливо стверджувати, що йдеться про два способи визначення межі бідності – нормативний (перший) і відносний, так званий статистичний (другий).

Як наголошує В. Ю. Годлевська, ще в XIX ст. за критерій (межу) бідності запропоновано обрати сімейний бюджет, тобто кількість коштів, за які сім'я буде жити упродовж певного строку, задовольняючи певні потреби, пов'язані з підтриманням певного рівня працездатності і здоров'я [7]. У свою чергу, нормативний спосіб передбачає орієнтацію на певний соціальний норматив, яким виступає прожитковий мінімум (іноді його називають мінімальним споживчим бюджетом, або мінімальним споживчим кошиком). До його складу входять вартість споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і платних послуг, достатніх для підтримання особою, сім'єю всіх соціальних зв'язків, притаманних цьому соціальному прошарку [12].

Принагідно додати, що прожитковий мінімум – це динамічна соціально-економічна категорія, яка змінюється разом із суспільним розвитком і не лише

з огляду на зростання цін та інфляцію. Рівень прожиткового мінімуму залежить від комплексу споживчих благ (споживчого кошика), що визначається суспільством за певних соціально-економічних умов як мінімум матеріальної забезпеченості й розраховується в реальних цінах купівель. Природно, що залежно від віку, стану здоров'я, сімейного стану, місця проживання тощо помітно відрізнятиметься й необхідний мінімум матеріальної забезпеченості, тобто споживчий кошик людей. Проте в Україні складові набору продуктів харчування, непродовольчі товари, на підставі яких розраховується прожитковий мінімум, не переглядаються відповідно до зміни споживчого попиту та реальної структури сукупних витрат населення. Зокрема, серед витрат не передбачені витрати на послуги системи охорони здоров'я, освіти, не говорячи вже про витрати на відпочинок. Крім того, розмір прожиткового мінімуму занижений і через те, що вартість продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг змінюється протягом року через зростання цін.

Звісно, за умов, коли вплив держави на регулювання оплати праці здійснюється переважно через установлення розміру мінімальної заробітної плати, умов і розмірів оплати праці працівників установ й організацій, що фінансуються з бюджету, керівників державних підприємств, такий кошик далекий від реалій нашого життя і має бути переглянутий з урахуванням існуючих цін, заробітних плат і потреб українців. У контексті сказаного вбачається за доцільне навести статистику. Так, експерти зазначають, що кожному третьому мешканцю України заробітної плати не вистачає для придбання необхідних речей і задоволення життєвих потреб, а кожен другий працездатний мешканець України змушений працювати в умовах вторинної, третинної зайнятості, одержуючи при цьому доходи в тіньовому секторі економіки, які не оподатковуються. Щоправда, говорячи про категорію бідних під час вивчення соціальної диференціації населення, слід вказати, що деякими дослідниками пропонується виокремлювати ще й вимушену бідність, коли людина, володіючи необхідним рівнем професійної кваліфікації, не може продати на ринку робочої сили свої трудові послуги за тією ціною, яка дозволила б їй підтримувати прийнятний для неї рівень життя. Такі особи у пошуках гідної роботи за достойну зарплатню частіш за все стають безробітними, відчувають себе непотрібними, недооціненими, а отже, працюють, аби вижити. Як бачимо, крім постійно уразливих груп (багатодітні сім'ї, інваліди, неповні сім'ї, пенсіонери, особи, що навчаються, та інші), до категорії зубожілих потрапляють працюючі особи, здатні своєю працею самостійно забезпечувати собі необхідний рівень життя. З 2014 р. по теперішній час відбулося значне погіршення життєвого рівня людей, переважна більшість населення не змогла пристосуватися до нових умов. Як наслідок, у країні з'явився досить численний прошарок населення, який зазнає сьогодні особливо великих труднощів у матеріальному забезпеченні. Вбачається, що соціальна політика держави повинна бути направлена у першу чергу на державну підтримку зубожілих категорій населення, що опинилися на межі виживання, а також на підвищення рівня життя населення.

Однак повернемося до споживчого кошику, ведучи мову про який, не можна оминути й такого не менш важливого показника, як прожитковий мінімуму. Передусім зауважимо, що в Україні він визнається базовим державним соціальним стандартом, на підставі якого встановлюються державні соціальні гарантії і стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального й побутового обслуговування, охорони здоров'я, освіти тощо. Крім того, саме з огляду на розмір прожиткового мінімуму проводиться загальна оцінка рівня життя. У той же час до структури прожиткового мінімуму в нашій державі не включено податок на доходи фізичних осіб, що має бути обов'язково зроблено відповідно до роз'яснення Конституційного Суду України. Як наслідок, людина, отримуючи мінімальну заробітну плату, яка дорівнює прожитковому мінімуму, має на 15 %. Більш того, якщо уважно поглянути на структуру встановленого прожиткового мінімуму, то можна побачити, що планується, таким чином уся сума, яка фактично має бути отриманою на руки (розрахунковий рахунок), буде витрачена або на продукти харчування, або на послуги. Отже, людина зможе або витрачати гроші на їжу, або сплачувати комунальні послуги. Так, через систему субсидій держава начебто намагається допомогти тим, чий дохід дуже низький. Можливо, це один із способів, але ж навіть за таких умов того заробітку чи пенсії, які отримує більшість українців, не вистачає на саме необхідне, людина змушена економити, відмовлятися від багато чого (навіть дуже необхідного, йдеться, зокрема, про ліки). Унаслідок цього підвищується рівень захворюваності, зростають показники злочинності тощо.

У контексті сказаного і на підтвердження тези про зниження рівня життя українців додамо, що Міністерство соціальної політики щомісяця публікує фактичний розмір прожиткового мінімуму. Так, спираючись на офіційні дані Міністерства фінансів (табл. 1) [13], можемо констатувати, що протягом 2014–2016 рр. (як уже наголошувалося, саме ці роки стали найважчими для нашої держави: окупація, воєнні дії, внутрішнє переміщення осіб, руйнування і закриття шахт і підприємств) він майже не змінювався. Як наслідок, підвищився відсоток тих, хто вважає себе зубожілим.

Таблиця 1

Підвищення прожиткового мінімуму в Україні в 2013–2018 роках

Період	**Прожитковий мінімум (грн)**		
з 01.01.2013 по 30.11.2013	1108	13	1,2 %
з 01.12.2013 по 31.12.2013	1176	68	6,1 %
з 01.01.2014 по 31.12.2014	1176	0	0 %
з 01.01.2015 по 31.08.2015	1176	0	0 %
з 01.09.2015 по 31.12.2015	1330	154	13,1 %
з 01.01.2016 по 30.04.2016	1330	0	0 %
з 01.05.2016 по 30.11.2016	1399	69	5,2 %
з 01.12.2016 по 31.12.2016	1544	145	10,4 %

Період	Прожитковий мінімум (грн)		
з 01.01.2017 по 30.04.2017	1544	0	0 %
з 01.05.2017 по 30.11.2017	1624	80	5,2 %
з 01.12.2017 по 31.12.2017	1700	76	4,7 %
з 01.01.2018 по 30.06.2018	1700	0	0 %
з 01.07.2018 по 30.11.2018	1777	77	4,5 %
з 01.12.2018	1853	76	4,3 %

Зауважимо, що зростання показано у гривневому еквіваленті, якщо ж говорити про доларовий, то ситуація виглядає зовсім по-іншому. Порівнявши прожитковий мінімум у доларовому еквіваленті, можна побачити, що на початок 2016 р. він становив лише 34,5 % від розміру прожиткового мінімуму 2013 р., тобто зменшився майже у 3 рази. Цілком зрозуміло, що громадяни не задоволені таким станом справ, у чому легко переконатися, поглянувши на наведені нижче дані (таблиці 2, 3) [12]:

Таблиця 2

Задоволеність власним життям, %

	Освітою	Охороною здоров'я	Рівнем життя	Роботою	Безпекою	Свобода виботу		Загальний індекс
						ж	ч	
Чехія	74	74	75	70	70	80	77	6,6
Польща	67	47	68	44	66	73	73	6,0
Словаччина	66	52	59	61	62	54	47	6,2
Угорщина	55	53	56	71	53	52	50	5,3
Румунія	64	65	49	41	55	74	80	5,8
Болгарія	42	38	37	51	54	53	52	4,4
Грузія	66	59	24	33	73	56	61	4,1
Туреччина	51	71	65	61	60	60	67	5,5
Україна	**50**	**22**	**17**	**39**	**44**	**34**	**43**	**4,0**
Молдова	55	40	44	32	45	55	53	6,0

Таблиця 3

Задоволеність суспільним життям, %

	Місцевим ринком праці	Можливостями дозвілля	Місцевою владою	Правовою системою	Захистом довкілля	Центральною владою
Чехія	39	14	89	45	67	44
Польща	25	9	86	42	51	21

	Місцевим ринком праці	Можливостями дозвілля	Місцевою владою	Правовою системою	Захистом довкілля	Центральною владою
Словаччина	12	11	81	26	38	28
Угорщина	23	9	80	42	46	28
Румунія	22	7	80	40	28	25
Болгарія	13	4	77	19	22	14
Грузія	5	18	74	37	30	25
Туреччина	31	5	75	43	44	49
Україна	**9**	**16**	**76**	**4**	**13**	**8**
Молдова	9	17	71	22	24	17

Як бачимо, у нашій країні показник задоволення життям, на жаль, дуже низький, як і рівень життя.

Ось ми і підійшли до причин зниження рівня життя населення в Україні, основними серед яких, на нашу думку, слід визнати: значне знецінення національної валюти (Україна – імпортозалежна держава, унаслідок падіння гривні значно здорожчали імпортні та імпортозалежні товари, як-от медикаменти, газ тощо); замороження соціальних стандартів; збільшення комунальних платежів, дорожчання всіх без винятку товарів і послуг (як імпортного, так і вітчизняного виробництва); втрата заощаджень через кризу у банківській системі України або їх істотне знецінення; відсутність адекватної індексації доходів; введення оподаткування і обмеження розміру пенсій; введення оподаткування на нерухомість і заощадження; озброєний конфлікт на сході країни.

Вважаємо за доцільне навести дані зі звіту директора Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України Елли Лібанової про якість життя та людського розвитку, який починаючи з 1990-го р. щорічно готується у рамках Програми розвитку ООН щодо 194 країн світу, зокрема й Україна. Ключовими показниками в ньому виступають не тільки дохід на душу населення, а й, наприклад, тривалість життя, рівень освіти, медичної допомоги тощо. Так, за словами директора, щодо національного доходу на одну особу в доларах США (купівельна спроможність), то він становить до 7,4 тис. дол. на рік на одну людину (у 1990 р. наш показник сягав 10,8 тисячі) [14]. Використовуючи методику Світового банку, визначено, що населення України, яке отримує мінімальні соціальні гарантії на день витрачає менше 2 амер. дол. Отже, маємо дуже відчутне зниження. Порівняємо з сусідніми країнами: у Чехії – 29,8 тис., Словаччині – 27,4, Румунії – 19,9 тис., Туреччині – 18,9 тис., Болгарії – 16,9, Грузії – 9,1 тис. Отже, фахівці ООН констатували, що понад 60 % населення нині перебуває за визначеною ними межею бідності, переважна більшість живе менш ніж на 8 дол. на добу на одну людину А ще за останні кілька років в Україні з'явилося абсолютно нове поняття «раптова бідність», з яким нам

раніше стикатися не доводилося. Вплинули на це анексія Криму, бойові дії на сході й майже 2 мільйони вимушених переселенців. Більшість із них ще вчора мали все необхідне – житло, роботу, чітко визначений соціальний статус і були самодостатніми, але миттєво втратили все й перетворилися фактично на біженців. Зрозуміло, це ще більше загострило соціальні проблеми, яких й до того в нас було чимало. Наведене зайвий раз підтверджує те, що за рівнем фінансового забезпечення працездатних верств населення і населення пенсійного віку Україна позиціонується на рівні країн так званого «третього світу» – держав із вкрай низькими показниками соціально-економічного розвитку [14].

Наслідками істотного зниження рівня життя населення і відповідними загрозами для забезпечення сталого розвитку національної економіки можуть бути: 1) збільшення відтоку працездатного населення закордон і, відповідно, зменшення трудового потенціалу країни); 2) збільшення економічної активності населення, посилення напруги на ринку праці; 3) збільшення кількості людей, які потребують державної соціальної підтримки; 4) зменшення платоспроможного попиту населення, через що відбувається скорочення ємкості внутрішнього ринку; 5) зміна настроїв населення, а саме виникнення соціальної напруги, невдоволення діями влади; 6) погіршення криміногенної ситуації; 7) збільшення захворюваності населення, депопуляція тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що у складній соціально-економічній ситуації необхідні радикальні зміни системи пільг із метою подолання зростаючих негативних тенденцій у цій сфері і підтримки соціально незахищених верств населення, що має знайти свій прояв як у наданні додаткових, особливих прав (переваг), так і у звільненні від обов'язків. Правові пільги супроводжуються більш повним задоволенням інтересів суб'єктів, полегшенням умов їх життєдіяльності, що обов'язково повинно здійснюватися в рамках суспільних інтересів. При встановленні пільг законодавець ставить мету – соціально захистити, поліпшити становище окремих осіб, перевести процес задоволення їх інтересів у більш сприятливий режим. Як зауважує І. М. Ярцун, правові пільги є виключенням із загальних правил, відхиленням від єдиних вимог нормативного характеру і виступають способом юридичної диференціації. Чим досконаліше право, тим більш диференційовано воно регламентує конкретні питання суспільного життя. В умовах відсутності правової регламентації у тій чи іншій сфері органи управління змушені враховувати конкретні обставини, робити на свій розсуд виключення для окремих осіб, що веде до різнобою у практичній діяльності і відкриває шлях до суб'єктивізму і навіть зловживань.

З огляду на сказане виникає питання, що робити для зупинення подальшого зубожіння населення України. Вивчивши думки науковців – представників різних галузей, можемо вказати, що для цього перш за все необхідно: а) переглянути вміст споживчого кошика (примітно, що депутати нинішнього скликання взялися за це, але важливі результати, які ще не помітні), б) підвищити мінімальні соціальні гарантії, оплату праці працівникам соціальної сфери (лікарям, освітянам, науковцям), що, зокрема, можна зробити шляхом індексації,

враховуючи індекс споживчих цін, в) зрівняти прожитковий і неоподаткований мінімум, г) скоротити кількість державних службовців, зрівняти прожитковий і неоподаткований мінімум. Вжиття цих заходів дозволить принаймні дотримуватися основних проєвропейських стандартів розвитку суспільства, враховуючи основні пріоритети ЄС для України.

Висновки. Підсумовуючи наведене, можемо констатувати наступне.

Бідність властива будь-якому суспільству, проте її причини, масштаби, конкретні прояви і наслідки істотно відрізняються на певних етапах його розвитку. У період кризи з'являється особливий прошарок – зубожілі, які потребують впровадження додаткових соціальних регуляторів у державі.

Зубожіння слід розглядати як крайню нижню точку бідності більшості населення, яке не спроможне задовільнити мінімально необхідні суспільні потреби за рахунок власних фінансових ресурсів.

За рівнем фінансового забезпечення працездатних верств населення і населення пенсійного віку Україна позиціонується з країнами так званого «третього світу» – держав із вкрай низькими показниками соціально-економічного розвитку тощо).

Статус зубожілих отримують сім'ї, доходи яких становлять нижче прожиткового мінімуму, що відчувають позбавлення у сфері споживання і сприймають себе дуже бідними.

Для зменшення кількості бідних і зубожілих перш за все необхідно: а) переглянути вміст споживчого кошика, б) підвищити мінімальні соціальні гарантії, оплату праці працівникам соціальної сфери (лікарям, освітянам, науковцям), що, зокрема, можна зробити шляхом індексації, враховуючи індекс споживчих цін, в) зрівняти прожитковий і неоподаткований мінімум, г) скоротити кількість державних службовців, зрівняти прожитковий і неоподаткований мінімум. Вжиття цих заходів дозволить принаймні дотримуватися основних проєвропейських стандартів розвитку суспільства, враховуючи основні пріоритети ЄС для України.

Держава й надалі має виконувати соціальну функцію або провадити діяльність з соціального захисту і підтримки окремих категорій осіб, виступати ключовим і основоположним суб'єктом гарантування права осіб, акумулюючи значні ресурси щодо організаційно-фінансової підтримки соціального захисту, сприячи розвитку інших організаційно-правових форм соціального захисту через організаційні, економічні, фінансові, правові та інші механізми.

Список літератури:

1. Гордей О. Д., Пацай Б. Д. *Зубожіння* населення України: виклики та загрози для національної економіки. *Економічний вісник університету.* 2016. Вип. № 29/1. URL: 221 file:///C:/Users/Andrii/Downloads/385-Article%20Text-724-1-10-20180810.pdf (дата звернення 11.10.2018).

2. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. Москва : Эксмо, 2007. 960 с.

3. Herbert A. Simon Administrative behaviour: a study of decision-making processes in administrative organization. New York: A Division of Simon&Schuster Inc. 1997. 368 p.

4. Кетле А. Социальная система и законы, ею управляющие / пер. с франц. Л. Н. Шаховской. Санкт-Петербург: Издание Н. Поляков и Ко, 1866. 313 с.

5. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения : в 50-ти т. 2-е изд. Москва : Политиздат, 1964. Т. 26: Ч. 3. 674 с.

6. Вебер М. Избранные произведения / сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайденко ; коммент. А. Ф. Филиппова ; пер. с нем. Москва : Прогресс, 1990. 601 с.

7. Годлевська В. Ю. Проблема бідності в сучасній Україні та шляхи її подолання. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2015. № 3–4. С. 11–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2015_3-4_4 (дата звернення 21.10.2018)

8. Кваснікова Г. С. Доходи населення та економічний стан держави. *Економіка АПК*. 2005. № 1. С. 116–121.

9. Кір'ян Т. Людський капітал в історії економічної думки. *Економіка України*. 2008. № 9. С. 64–73.

10. Академічний тлумачний словник : в 11 т. URL: http://sum.in.ua/s/bidnistj (дата звернення 01.11.2018).

11. Український тлумачний словник. URL: https://ukrainian_explanatory.academic.ru/62545/%D0%B7%D1%83%D0%B1%D0%BE%D0%B6%D1%96%D1%82%D0%B8 (дата звернення 11.11.2018).

12. Бідність: визначення, межа та вимірювання, характеристики. URL: http://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18570/ (дата звернення 11.11.2018).

13. Прожитковий мінімум в Україні. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/.

14. Якість життя в Україні: оцінки експертів. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yakist-zhittya-v-ukrayini-ocinki-ekspertiv/ (дата звернення 12.11.2018).

15. Ярцун І. М. Пільги в праві соціального забезпечення. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. Вип. 46 / редкол. С. В. Ківалов та ін. Одеса : Юрид. літ., 2009. С. 183.

16. Конституція України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

References:

1. Hordei, O.D., Patsai, B.D. (2016). Zubozhinnia naselennia Ukrainy: vyklyky ta zahrozy dlia natsionalnoi ekonomiky. *Ekonomichnyi visnyk universytetu, Issue 29/1, 214–222*. URL: 221 file:///C:/Users/Andrii/Downloads/385-Article%20Text-724-1-10-20180810.pdf [in Ukrainian].

2. Smit, A. (2007). Issledovanija o prirode i prichinah bogatstva narodov. Moscow: Jeksmo [in Russian].

3. Herbert, A. (1997). Simon Administrative behaviour: a study of decision-making processes in administrative organization. New York: A Division of Simon&Schuster Inc.

4. Ketle, A. (1866). Social'naja sistema i zakony, eju uprav ljajushhie. St. Petersburg: Izdanie N. Poljakov i Ko [in Russian].

5. Marks, K., Jengel's, F. (1964). Sochinenija. (Vols. 1–50); Vol. 26: Part 3. 674 p. Moscow: Politizdat [in Russian].

6. Veber, M. (1990). Izbrannye proizvedenija. Moscow: Progress [in Russian].

7. Hodlevska, V.Yu. (2015). Problema bidnosti v suchasnii Ukraini ta shliakhy yii podolannia. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy, 3–4, 11–13*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2015_3-4_4 [in Ukrainian].

8. Kvasnikova, H.S. (2005). Dokhody naselennia ta ekonomichnyi stan derzhavy. *Ekonomika APK, 1, 116–121* [in Ukrainian].

9. Kir'ian, T. (2008). Liudskyi kapital v istorii ekonomichnoi dumky. *Ekonomika Ukrainy, 9, 64–73* [in Ukrainian].

10. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk. (Vols. 1–11). URL: http://sum.in.ua/s/bidnistj [in Ukrainian].

11. Ukrainskyi tlumachnyi slovnyk. URL: https://ukrainian_explanatory.academic.ru/62545/%D0%B7%D1%83%D0%B1%D0%BE%D0%B6%D1%96%D1%82%D0%B8 [in Ukrainian].

12. Bidnist: vyznachennia, mezha ta vymiriuvannia, kharakterystyky. URL: http://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18570/ [in Ukrainian].

13. Prozhytkovyi minimum v Ukraini. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/ [in Ukrainian].

14. Yakist zhyttia v Ukraini: otsinky ekspertiv. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yakist-zhittya-v-ukrayini-ocinki-ekspertiv/_[in Ukrainian].

15. Yartsun, I.M. (2009). Pilhy v pravi sotsialnoho zabezpechennia. *Aktualni problemy derzhavy i prava: zb. nauk. prats, Issue 46, 183*. Odesa: Yuryd. lit. [in Ukrainian].

16. Konstytutsiia Ukrainy. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

Klymenko A. L., PhD in Law, Assistant Lecturer of Department of Labor Law and Economic Law, Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine, Kharkiv.

e-mail : a.klymenko21@gmail.com ; ORCID 0000-0001-9587-5827

The impoverishment of the Ukrainian population: the causes, consequences and ways to overcome it

The article analyzes the approaches to the definition of the concept of poverty, considers different definitions. The causes of impoverishment and impoverishment of the population are found out. The path of elimination is proposed.

Poverty is inherent in any society, but its causes, scales, specific manifestations and consequences differ significantly in different stages of its development. During the crisis of the development of society there is a special stratum – poor people who need the introduction of additional social regulators in the state.

Poverty should be considered as the extreme poverty point of the majority of the population, which is not able to meet the minimum necessary social needs at the expense of its own financial resources.

By the level of financial provision of the able-bodied population and the population of retirement age, our state is positioned at the level of countries of the so-called "third world" – countries with very low indicators of socio-economic development, etc.).

The status of the impoverished receive families whose incomes are below the subsistence level, experiencing deprivation in the sphere of consumption and perceive themselves as very poor.

To reduce the number of poor and impoverished, it is first necessary: a) to review the content of the consumer basket (it is noteworthy that the deputies of the current convocation have undertaken for this, but important results that are not yet noticeable), b) increase the minimum social guarantees, remuneration of employees (for doctors, educators, and scientists), which can be done by indexing, taking into account the consumer price index, c) equalizing the living and non-taxable minimum, d) reducing the number of civil servants, equaling living and non-taxable mines imum The implementation of these measures will at least meet the basic pro-European standards of community development, taking into account the main priorities of the EU for Ukraine.

Keywords: poverty; poverty; consumer basket; subsistence minimum.

Надійшла до редколегії 15.11.2018 р.